

บทที่ 2

สภาพการศึกษาด้านการงานอาชีพก่อนมีระบบการศึกษา

การจัดตั้งระบบการศึกษาและสถานศึกษาที่เรียกว่า "โรงเรียน" นั้น เพิ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนหน้านั้นการจัดการศึกษายังไม่มีระบบและระเบียบแบบแผนที่แน่นอน และมีได้ เป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐ แต่ เป็น เรื่องของประชาชนที่จะแสวงหาความรู้กันเอง การศึกษาเล่าเรียนจึง เป็น เรื่องของบุคคลจำนวนน้อย ที่สนใจใฝ่หาความรู้จริง ๆ หรือ เป็น เรื่องของบุคคลชั้นสูง เช่น เจ้านายหรือขุนนางข้าราชการที่จำเป็นจะต้องศึกษาหาความรู้เพื่อประโยชน์ในการปกครองบ้านเมือง ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะมีโอกาสได้เล่าเรียน และเนื่องจากมิได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นดังในปัจจุบัน สถานที่ศึกษาเล่าเรียนจึงมักจะอยู่ในราชสำนัก วัด บ้าน และสำนักเรียนของผู้มีความรู้แขนงต่าง ๆ วิชาที่เล่าเรียนกันได้แก่การอ่านเขียนหนังสือไทย การคิดเลขเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน วิชาการต่อสู้ป้องกันตัว วิชาความรู้ด้านคาถาอาคม ตลอดจนศิลปการช่างสาขาต่าง ๆ

ถึงแม้ว่าการจัดการศึกษาในระยะแรกจะมีได้ เป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐ และการให้การศึกษาก็ไม่มีระบบและระเบียบแบบแผนดังในปัจจุบัน แต่ก็จัดว่าเป็นการศึกษาที่มีประสิทธิภาพพอสมควร เพราะ เป็นการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมโดยอัตโนมัติ¹ การเรียนนั้นมุ่งที่จะใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและการเตรียมตัวเพื่ออนาคต มากกว่าการเรียนรู้อีกวิธีอย่างแตกฉาน² และจุดมุ่งหมายของการศึกษาก็ขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียนเอง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วก็เพื่อการประพฤติตนเป็นคนดี ใช้ชีวิตในสังคมด้วยความสงบสุข และประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้

ในเรื่องของการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพของประชาชนทั่วไป ส่วนใหญ่เด็กชายหญิงจะได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัวหรือบรรพบุรุษ โดยผู้มีอาชีพหรือมีความรู้ในด้านใด ก็จะมีบุตรหลานที่มีความรู้ความสามารถในด้านนั้น เช่น บุตรของชาวนาก็จะได้รับการถ่ายทอดหรือได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาจากบิดามารดา บุตรของช่างปั้นก็จะได้เรียนรู้และมีทักษะในเรื่องของ

¹ ศึกษาธิการ, กระทรวง, 200 ปีของการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2526), หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

การบันจกการสังเกต และการช่วยเหลืองานบันของครอบครัวในขั้นตอนต่าง ๆ จนเกิดความรู้ความชานาญในเรื่องของการบันสามารถสืบทอดอาชีพชางบันจากบิดามารดาได้ และเนื่องจากในสมัยก่อนยังไม่มัสถานศึกษาที่จะฝึกอาชีพอย่างแพร่หลาย เช่นในปัจจุบัน ดังนั้นผู้ที่ต้องการจะศึกษาหาความรู้ในวิชาชีพอื่น ๆ ที่ตนสนใจ นอกเหนือจากความรู้ความสามารถของบิดามารดา จึงต้องไปฝากตัวเป็นศิษย์ของครอบครัวที่มีความรู้ความสามารถหรือมีอาชีพในด้านนั้น ๆ โดยการที่ผู้เป็นศิษย์จะยินยอมให้ผู้เป็นครูอาจารย์เรียกค่าตอบแทนตามที่ตกลงกัน หรือจะอยู่รับใช้อาจารย์ตามกำลังความสามารถแทนก็ได้

การศึกษาด้านการงานอาชีพของเด็ทชายหญิงในสมัยโบราณ จะมีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ เด็ทชายมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนตามความถนัด และความสนใจมากกว่าเด็ทหญิง ซึ่งส่วนใหญ่มจะได้รับการศึกษาและเรียนรู้ในเรื่องคุณสมบัติของแม่บ้านแม่เรือนจากมารดา เช่น เรียนรู้วิธีประกอบอาหารคาวหวาน การจับพลู การเย็บปักถักร้อย และการรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วย เป็นต้น ถึงแม้จะมีเด็ทหญิงอีกส่วนหนึ่งที่บิดามารดาพาตัวไปฝากฝังกับครอบครัวของผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ เช่น เชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการ เพื่อผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ซึ่งทำให้เด็ทหญิงเหล่านั้นได้มีโอกาสเรียนรู้ในเรื่องคุณสมบัติของกุลสตรีและระเบียบประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และได้ฝึกหัดวิชาชีพชั้นสูงนอกเหนือการเรียนรู้อจากมารดา แต่ก็จัดว่าเด็ทหญิงเหล่านั้นมีเพียงจำนวนน้อย

ข้อที่นำสังเกตเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของคนไทยสมัยก่อนก็คือผู้มีอาชีพ หรือมีความรู้ความชานาญในด้านใดด้านหนึ่ง มักจะมีถิ่นฐานบ้านช่องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จนทำให้มีชื่อหมู่บ้านเป็นชื่ออาชีพที่คนกลุ่มนั้นประกอบกันอยู่ และเรียกติดปากกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น บ้านช่างหล่อ บ้านบาตร บ้านดอกไม้ บ้านพานถม เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้ผู้วิจัยเข้าใจว่าอาจเป็นเพราะคนไทยสมัยก่อนไม่ค่อยถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่บุคคลกลุ่มอื่นนอกจากบุตรหลานตนเอง ทำให้งานอาชีพต่าง ๆ ไม่แพร่หลายไปสู่ท้องถิ่นอื่น และในขณะที่เดียวกันก็อาจจะทำให้งานอาชีพด้านการชางต่าง ๆ สูญหายไปอย่างน่าเสียดาย

นอกจากบ้านจะเป็นสถานที่ให้การศึกษาด้านการงานอาชีพที่สำคัญแล้ว วัดก็เป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่เด็ทชายมีโอกาสฝึกหัดวิชาอาชีพ โดยเฉพาะวิชาที่เกี่ยวกับการก่อสร้างและการชางต่าง ๆ เนื่องจากคนไทยสมัยก่อนมักจะมีบุตรหลานที่เป็นชายไปเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ จากพระภิกษุที่วัด โดยที่เด็ทชายเหล่านั้นจะอยู่รับใช้พระภิกษุเป็นการตอบแทน วิชาความรู้ที่พระภิกษุให้แก่เด็ทก็คือความรู้เรื่องการอ่านหนังสือไทย บาลี ขอม ความรู้เกี่ยวกับเลขคณิต ขนบธรรมเนียม

ประเพณี และหลักธรรมทางศาสนา¹ ซึ่งเด็กจะได้มากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของพระผู้สอนประกอบกับความเพียรของเด็ก เมื่อมีเวลาว่างพระภิกษุก็จะให้ศิษย์ช่วยงานของวัดซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างและการซ่อมแซมอาคารสถานที่ที่ชำรุด ตลอดจนงานช่างฝีมือต่าง ๆ บางทีพระภิกษุก็จะนำลูกศิษย์ไปช่วยงานของชุมชนด้วย ซึ่งเด็กก็จะมีโอกาสได้เรียนรู้และฝึกทักษะในด้านการก่อสร้างและงานช่างฝีมือต่าง ๆ เมื่อทำไปนาน ๆ หลายปี เข้าก็เกิดความชำนาญ พอที่จะออกมาเป็นช่างฝีมืออาชีพได้

ถึงแม้ว่าสภาพการศึกษาด้านการงานอาชีพของประชาชนชาวไทยในยุคก่อนที่จะมีระบบการศึกษาจะมีลักษณะที่เหมือน ๆ กัน คือบ้าน วัด และสำนักเรียนต่าง ๆ เป็นศูนย์กลางของการศึกษาด้านการงานอาชีพที่สำคัญ แต่เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย มีผลกระทบต่อการศึกษาด้านการงานอาชีพเสมอ จึงจะขอแยกกล่าวถึงสภาพการศึกษาในด้านนี้ ตามลำดับยุคสมัย เพื่อชี้ให้เห็นสภาพ ลักษณะเด่น ข้อแตกต่าง และพัฒนาการของการศึกษาด้านการงานอาชีพก่อนมีระบบการศึกษา ดังนี้

สมัยกรุงสุโขทัย ถึงแม้สาระสำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัยจะไม่กระจ่างชัดนัก แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่าในสมัยนี้ได้มีการส่งเสริมการศึกษาอย่างกว้างขวาง ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในสุภาษิตพระร่วงว่า "เมื่อน้อยให้เรียนวิชาให้หาสินเมื่อใหญ่" และเนื่องจากสมัยสุโขทัยนั้นการศึกษาวินิจฉัยยังไม่แพร่หลาย เพราะตัวหนังสือไทย เพิ่งจะมีการประดิษฐ์หรือจัดระเบียบให้เป็นแบบของไทยโดยเฉพาะ เมื่อ พ.ศ.1826 โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช² การที่จะให้วิชาหนังสือเป็นที่แพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไปคงเป็นเรื่องยากมาก เพราะไม่มีระบบการศึกษาที่จะบังคับให้คนมาเรียนดังในปัจจุบันดังนั้นคำว่า "เรียนวิชา" ในสุภาษิตพระร่วงนั้นคงจดหมายถึงการหาความรู้เพื่อช่วยในการประกอบอาชีพได้ผลดียิ่งขึ้น หรือการเรียนวิชาเพื่อจะนำมาใช้ประกอบอาชีพได้โดยตรง³ จึงเห็นได้ว่าคนไทยได้เห็นความสำคัญของการศึกษาทางด้านการงานอาชีพมาตั้งแต่

¹ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย (ฉบับย่อ) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ท่าปากเจริญผล, 2520), หน้า 3.

² วุฒิชัย มุลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2529), หน้า 1.

³ เรื่องเดียวกัน.

สมัยสุโขทัยแล้ว แต่เนื่องจากไม่มีระบบการศึกษาและสถานศึกษาอย่างเป็นทางการดังในปัจจุบัน ดังนั้นสถานศึกษาที่จะให้การศึกษาด้านนี้แก่ประชาชนโดยตรงก็คือบ้านและครอบครัว ซึ่งพ่อแม่จะถ่ายทอดวิชาความรู้และอาชีพที่ประกอบกันมาให้แก่บุตรหลานหรือผู้มีความรู้ในด้านใดด้านหนึ่ง ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ผู้มาฝากตัวเป็นศิษย์ ซึ่งนอกจากความรู้ที่ใช้ประกอบอาชีพได้แล้ว ยังอาจจะถ่ายทอดวิชาความรู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพโดยตรง เช่น ความรู้เกี่ยวกับคทา อาคม และวิชาความรู้ป้องกันตัวสำหรับลูกผู้ชาย เป็นต้น

ในเรื่องของการศึกษาเพื่อใช้ประกอบอาชีพได้โดยตรงนั้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าชาวไทยสมัยสุโขทัยซึ่งมีอาชีพเพาะปลูกเป็นหลัก ได้เรียนรู้วิธีที่จะช่วยให้การเพาะปลูกมีประสิทธิภาพและได้ผลผลิตมากกว่าเดิม โดยคิดสร้างอ่างเก็บน้ำและระบบการชลประทาน¹ ที่เรียกว่า "สรีดงศ์" เพื่อทดน้ำเข้าสู่แหล่งเพาะปลูก แทนที่จะอาศัยเพียงน้ำฝนจากธรรมชาติแต่อย่างเดียว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เมืองสุโขทัยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์และผลไม้นานาชนิด ดังข้อความในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ว่า "สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ปาลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ๑ครสร้างได้ไว้แก่มัน"² และ "๗ เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีปุกู มีทะเลหลวง มีป่าหมาก ป่าพลู มีไร่มีนา มีถีนฐาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีปาม่วง มีปายาม ความดังกลั"³

นอกจากอาชีพเพาะปลูกแล้วชาวไทยสมัยสุโขทัยยังประกอบอาชีพทางค้าขาย ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า "พ่อเมืองบ่เอาจกอบนไพรลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ๑ครจก๑ครค้าช้างค้า ๑ครจก๑ครค้าม้าค้า ๑ครจก๑ครค้าเงือนค้าทองคำ"⁴

¹ ธนู แสงศักดิ์ และชูใจ ศรีรัตน์, รวมบทความอาชีพศึกษา. (นครหลวงกรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิทยากร, 2517), หน้า 1.

² กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง (กรุงเทพมหานคร:กรุงสยามการพิมพ์, 2520), หน้า 12.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁴ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ความเป็นมาของการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร:บางกอกการพิมพ์, 2525), หน้า 20.

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสมัยนั้นอาชีพทางการค้าขายก็เป็นที่แพร่หลายเช่นกัน แน่แน่นอนว่านอกจากองค์พระมหากษัตริย์ จะทรงส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพทางด้านนี้อย่างอิสระแล้ว ชาวไทยสมัยสุโขทัย จะต้องมีความสนใจที่จะ เรียนรู้ในด้าน เทคนิคการค้าขาย เพื่อให้มีอาชีพใหม่เพิ่มขึ้นนอกเหนือจากอาชีพเพาะปลูก

อาชีพอีกอย่างหนึ่งของชาวไทยสมัยกรุงสุโขทัย ก็คืออาชีพทางช่างต่าง ๆ ซึ่งก็ได้แก่ ช่างตีเหล็ก ช่างทอง ช่างเงิน ช่างหล่อ และช่างปั้น¹ โดยเฉพาะช่างปั้นนั้นนับได้ว่าเป็นอาชีพที่สร้างชื่อเสียงให้แก่อาณาจักรสุโขทัยตราบจนถึงปัจจุบันที่เรียกกันว่า "เครื่องสังคโลก" ซึ่งมักจะทำเป็นถ้วยชาม โคมไฟ กาน้ำ กระจเบื้อง ท่อน้ำ ช่อฟ้า หน้ายักษ์ หัวนาค ยอดเจดีย์ เทวดา ตุ๊กตา กระจุก ไห² เป็นต้น โดยในชั้นแรกพระมหากษัตริย์คือพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงจ้างชาวจีนมาเป็นครูสอนการปั้นถ้วยชามสังคโลกในเมืองสุโขทัย³ ต่อมาคนไทยที่ได้เรียนวิชานั้นจากชาวจีนก็ได้ถ่ายทอดให้แก่คนไทยด้วยกันเองโดยตรง จากการขุดค้นทางประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมาพบว่ามีเตาปั้นถ้วยชามที่เรียกว่า "เตาทุเรียง" กระจจัดกระจายกันอยู่เป็นจำนวนมากในเขตอาณาจักรสุโขทัย นอกจากนี้ยังพบว่าชาวสุโขทัยได้ส่งเครื่องสังคโลกไปขายยังดินแดนต่าง ๆ เช่น อินเดีย จีน ฟิลิปปินส์ ญี่ปุ่น และอินเดียน⁴ อีกด้วย หลักฐานนี้แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของอาณาจักรสุโขทัยได้อีกอย่างหนึ่ง เนื่องจากมีสินค้าที่ได้คุณภาพมาตรฐานส่งไปจำหน่ายในต่างประเทศ

นอกจากช่างฝีมือดังกล่าวแล้ว ยังมีชาวสุโขทัยอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถในด้านช่างฝีมือชั้นสูงประเภทสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรม ดังเห็นได้จากซากโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยสุโขทัยอันทรงคุณค่าที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงถึงความรู้ความสามารถอันเลอเลิศของช่างชาวสุโขทัย เป็นอย่างดี โดยเฉพาะความรู้ในด้านสถาปัตยกรรมนั้นนับได้ว่าชาว-

¹ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ความเป็นมาของการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: บางกอกการพิมพ์, 2525), หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

³ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, วิวัฒนาการทางการศึกษานอกโรงเรียนของไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2527), หน้า 2.

⁴ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ความเป็นมาของการศึกษาไทย, หน้า 31.

สุโขทัยเจริญรุ่งเรืองสุดขีด¹ เพราะรูปแบบของเจดีย์เท่าที่ค้นพบในประเทศไทยนั้นปรากฏว่าเป็นฝีมือของช่างชาวสุโขทัยถึง 5 รูปแบบคือ แบบเจดีย์ปราสาท แบบปราสาทปราสาท แบบพุ่มยอดข้าว-บิดทกลม แบบทรงกลมและแบบจอมแห² ส่วนทางด้านปฏิมากรรมนั้นฝีมือของช่างสมัยสุโขทัยก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้สร้างสรรค์พระพุทธรูปที่งดงามอ่อนช้อยได้สัดส่วน นอกจากนั้นช่างสมัยสุโขทัยยังคำนึงถึงเรื่องแสงเงาของตำแหน่งที่วางพระพุทธรูปอีกด้วย กล่าวกันว่าพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยนั้นมีพุทธลักษณะที่งดงามกว่าสมัยใด ๆ ตัวอย่างพระพุทธรูปดังกล่าวนี้ก็ได้แก่พระพุทธรูปชินราช และพระพุทธรูปชินสีห์ ซึ่งได้สร้างขึ้นในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาธิไทย นอกจากนี้ยังปรากฏว่าการลงรักปิดทองพระพุทธรูปก็มีมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัยเช่นกัน³ แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของงานช่างฝีมือประเภทปฏิมากรรมสมัยสุโขทัยได้อีกอย่างหนึ่ง การที่ชาวสุโขทัยจะมีช่างฝีมือที่มีคุณภาพเป็นจำนวนเพียงพอที่จะสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าต่าง ๆ เหล่านี้ได้ นั้นย่อมจะต้องมีสถานที่เรียนหรือแหล่งศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรม ซึ่งอาจจะได้แก่วัด ราชสำนัก หรือสำนักของผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้โดยเฉพาะ

ส่วนการศึกษาของหญิงไทยสมัยสุโขทัยนั้น ส่วนใหญ่จะได้ศึกษาวิชาการบ้านการเรือนจากมารดา นอกจากนั้นในหนังสือเรื่องนางนพมาศ หรือตำรับตำราวาศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งแต่งโดยเจ้าจางและเหตุการณ์สมัยสุโขทัยก็ได้กล่าวถึงการศึกษาของหญิงสามัญทั่ว ๆ ไปสมัยสุโขทัยว่า " ฝ่ายสตรีต่างรำเรียนวิชาช่างสุวรรณสายแกะปั้นปักทอง ร้อยกรองเย็บย้อม เป็นที่พากัน...⁴ จึงเห็นได้ว่างานช่างฝีมือต่าง ๆ นั้น สตรีไทยสมัยกรุงสุโขทัยก็สามารถเรียนรู้และทำได้เช่นเดียวกับบุรุษ กล่าวโดยย่อว่าการศึกษาทางด้านงานอาชีพสมัยสุโขทัยนั้นจะมีบ้านเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่คนทั่วไป วัดเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ลูกศิษย์วัดโดยทางอ้อม ส่วนวังหรือราชสำนักเป็นแหล่งให้การศึกษาด้านช่างฝีมือชั้นสูง พระมหากษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์การศึกษาโดยการจ้างช่าง

1 จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ความเป็นมาของการศึกษาไทย, หน้า 20.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

4 กรมศิลปากร, นางนพมาศหรือตำรับตำราวาศรีจุฬาลักษณ์, หน้า 8 อ้างจาก จรรยาแสนจิตต์ "นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2441-2474." (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มศว.ประสานมิตร, 2524), หน้า 5.

ฝีมือมาให้การศึกษาทางด้านการช่างแก่ผู้สนใจ ส่วนนักเรียนต่าง ๆ ก็จะเป็นแหล่งศึกษาสำหรับผู้มาฝากตัวเป็นศิษย์

สมัยกรุงศรีอยุธยา การถ่ายทอดความรู้ทางด้านการงานอาชีพของชาวไทยสมัยนี้ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะ เช่นเดียวกับสมัยกรุงสุโขทัย กล่าวคือบ้านยัง เป็นแหล่งให้การศึกษาที่สำคัญที่สุด แต่ในสมัยนี้ได้มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศมากขึ้น ชาวต่างประเทศเหล่านั้นนอกจากจะเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาด้วยจุดมุ่งหมายต่าง ๆ เช่น การเผยแพร่ศาสนา ทำสัญญาทางไมตรีด้านการค้า การล่าอาณานิคม การทูต และอื่น ๆ แล้ว ยังได้นำความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ เข้ามาเผยแพร่แก่ชาวไทย ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม หลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าชาวต่างประเทศทั้งที่เป็นชาวเอเชีย และชาวตะวันตกเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก นับได้ถึง 43 ชาติ ¹ อาทิ จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เปอร์เซีย ฮอลันดา โปรตุเกส อังกฤษ และฝรั่งเศส เป็นต้น ชาวต่างประเทศบางคนได้เข้ามารับราชการในราชสำนัก เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์ จนได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งใหญ่โต ดังเช่น เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ หรือนายคอนสแตนติน ฟอลคอน ที่เข้ามารับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้น การที่ชาวต่างประเทศได้เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมากเช่นนี้ นับเป็นประโยชน์ต่อชาวไทย ในอันที่จะได้มีโอกาสเรียนรู้วิทยาการใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าอีกด้วย โดยที่ชาวต่างประเทศเหล่านั้นได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ชาวไทยในด้านต่าง ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมดังนี้

ด้านหัตถกรรมและการช่างต่าง ๆ ชาวโปรตุเกสที่มาติดต่อทำการค้าขายกับไทยได้นำความรู้ในด้าน การต่อเรือมาเผยแพร่แก่ชาวไทย ² ต่อมาช่างต่อเรือชาวฮอลันดา ก็ได้เป็นผู้ควบคุม การต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่งและถ่ายทอดความรู้ด้านการเดินเรือให้แก่คนไทยในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ³

¹ วนิตา สิทธิธฤทธิ์, "การศึกษาของไทย เอกสารประกอบการบรรยายวิชา ศฐ 222." (นครปฐม:มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522) หน้า 30.

² กรมอาชีวศึกษา, 46 ปีทองของคุณภาพ (กรุงเทพมหานคร:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง, 2530), หน้า 40.

³ ชัย เรืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ. (กรุงเทพมหานคร:มปท, 2522), หน้า 49.

ทำให้คนไทยส่วนหนึ่งได้มีอาชีพ เป็น เจ้าหน้าทีและลูกเรือเดินทะเลไทยแทนคนจีนซึ่งเคยทำหน้าที่นี้มาตลอด ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ซึ่งเป็นชาวกรีกได้นำเทคนิคการก่อสร้างอาคารแบบตะวันตกมาเผยแพร่ โดยการสร้างพระราชวังและบ้านพักที่เมืองลพบุรีตลอดจนเป็นครูสอนการฝังท่อประปาใช้ในเมืองนั้นอีกด้วย¹ ฝรั่งเศสชาติหนึ่งที่เข้ามาเป็นพันธมิตรกับกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งทำให้ชื่อเสียงของกรุงศรีอยุธยาเป็นที่เลื่องลือในตะวันตกก็คือฝรั่งเศส ซึ่งนอกจากจะเข้ามาเผยแพร่ศาสนาและเป็นไมตรีแล้ว ยังได้นำความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ มาเผยแพร่แก่ชาวไทยเป็นอันมาก ทั้งในด้านการก่อสร้าง การแพทย์ ภาษา ดาราศาสตร์ และอื่น ๆ แล้วยังได้ตั้งโรงเรียนสอนคนไทยที่ประสงค์จะเข้ารับที่เรียกว่าโรงเรียนสามเณรขึ้น มีการสอนศาสนาและวิชาความรู้ต่าง ๆ รวมทั้งวิชาทางช่างนับเป็นผลพลอยได้จากการตั้งโรงเรียนสามเณร ส่วนเหตุการณ์ที่นับได้ว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาวิชาชีพโดยตรงนั้นก็คือการที่รัฐบาลไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ส่งคนไทย 4 คน ไปศึกษาวิชาช่างก่อสร้าง ช่างทำน้ำพุ ช่างเงินและช่างทองที่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2227² นับได้ว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสนพระทัยและทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาด้านการช่างเพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า แม้จะไม่ปรากฏว่านักศึกษา 4 นายที่ได้เดินทางไปศึกษาวิชาช่างที่ประเทศฝรั่งเศสนั้น ได้กลับมาเผยแพร่ความรู้ทางด้านนี้แก่คนไทยอย่างไรหรือไม่ก็ตาม

ด้านคหกรรม ชาวโปรตุเกสได้นำวิธีการทำขนมหวานหลายชนิดที่ใช้น้ำตาลเป็นส่วนผสมเข้ามาเผยแพร่ ซึ่งได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง สังขยา ฯลฯ³ ขนมเหล่านี้ได้แพร่หลายเป็นที่ยอมรับของคนไทยและมีการสืบทอดมาจนกลายเป็นขนมของไทยไปในปัจจุบัน

ด้านพาณิชย์กรรม ด้วยเหตุที่คนไทยส่วนใหญ่ถนัดในเรื่องการเพาะปลูก หรือมีเงินก็นิยมรับราชการ ไม่นิยมทำการค้า เป็นเหตุให้ขาดความสนใจในด้านนี้⁴ แต่การติดต่อกับชาวต่างประเทศหลายเชื้อชาติในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในด้านการค้าขายกับชาวตะวันตกนั้น

¹ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, วิวัฒนาการทางการศึกษานอกโรงเรียนของไทย, หน้า 4.

² สมบูรณ์ พรหมภาพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: อักษรการพิมพ์, 2524), หน้า 79.

³ กรมอาชีวศึกษา. 46 บทของของคุณภาพ, หน้า 40.

⁴ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ความเป็นมาของการศึกษาไทย, หน้า 43.

ไทยก็จำเป็นต้องเรียนรู้ในเรื่องการค้าขาย เพื่อไม่ให้เสียเปรียบชาวต่างประเทศมากเกินไป ชาวต่างชาติที่ไทยจะต้องพึ่งพามากที่สุดในกรณีนี้ก็คือจีน ซึ่งมีความชำนาญในด้านการค้าขาย เป็นที่ยอมรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งชาวจีนคนหนึ่ง เป็นที่พระศรีพิพัฒน์ มีหน้าที่จัดการค้าขายทางทะเลทั้งหมด ¹

นอกจากอิทธิพลของชาวต่างชาติจะทำให้การศึกษาทางด้านงานอาชีพแขนงต่าง ๆ ของชาวกรุงศรีอยุธยาเพิ่มมากขึ้นจากสมัยสุโขทัยแล้ว ในสมัยนี้นับว่าวังหรือราชสำนักเป็นแหล่งศึกษาทางด้านอาชีพเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง เนื่องจากสมัยนี้ประชาชนนิยมส่งบุตรหลานเข้ามาฝากตัวเพื่ออยู่รับใช้ และฝึกหัดทำราชการในหน้าที่ต่าง ๆ กับเจ้านายหรือขุนนาง และโดยเหตุที่ในวังเป็นที่รวมของนักปราชญ์ราชบัณฑิต และผู้มีความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มากมาย ซึ่งชาววังมีโอกาสเรียนรู้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยฝ่ายชายจะได้เรียนวิชาหนังสือ ขบธรรมเนียมต่าง ๆ ของทางราชการ ตลอดจนฝึกฝนด้านการใช้อาวุธ ส่วนสตรีก็ได้อบรมในด้านกิริยามารยาท งานด้านเคหศาสตร์ เช่นการปรุงอาหาร เย็บปักถักร้อย การประดิษฐ์ดอกไม้ เป็นต้น ² ซึ่งจะเห็นได้ว่าสตรีในราชสำนักมีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับวิชาอาชีพในวังได้โดยตรง ส่วนฝ่ายชายนั้นก็มีโอกาสเรียนรู้ในวิชาอาชีพเกี่ยวกับการก่อสร้างและงานช่างฝีมือต่าง ๆ ในวังได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในยามที่บ้านเมืองสงบสุข วังเว้นจากการสงคราม พระมหากษัตริย์ก็จะหันมาส่งเสริมในด้านการช่างต่าง ๆ โดยการก่อสร้าง ซ่อมแซม และต่อเติมปราสาทพระราชวัง พระตำหนัก พระที่นั่ง ตลอดจนวัดวาอารามที่อยู่ในบริเวณพระราชวัง ทำให้ช่างฝีมือและผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการช่างได้แสดงความสามารถ ในการนี้เด็กชายซึ่งอยู่ในความอุปการะของเจ้านายและขุนนางก็ได้มีโอกาสเรียนรู้และฝึกทักษะทางช่างฝีมือต่าง ๆ ด้วยการเป็นลูกมือช่วยงานของช่าง หากเด็กชายคนใดมีความสนใจใฝ่รู้ และมีความรักในทางช่างฝีมือจริง ๆ ก็อาจฝากตัวอยู่ทำราชการในกรม, กอง ที่เกี่ยวกับช่างฝีมือ เมื่อทำไปนาน ๆ เข้าก็เกิดความชำนาญสามารถสืบทอดงานช่างฝีมือต่อจากอาจารย์ผู้สอนได้รับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการมีศถาบรรดาศักดิ์ทางช่างต่อไป

¹ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ความเป็นมาของการศึกษาไทย, หน้า 43.

² พันัส หันนาสินทร์, การศึกษาของไทย (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 116.

สิ่งที่ถือว่าเป็นพัฒนาการของการศึกษาด้านการงานอาชีพของชาวไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา อีกอย่างหนึ่งก็คือ มีการเขียนตำรับตำราที่เกี่ยวกับการงานอาชีพออกเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป เนื่องจากสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นการศึกษาวិชาหนังสือได้ เป็นที่แพร่หลายกว่าสมัยกรุงสุโขทัย เป็นอันมาก ดังนั้นผู้มีความรู้ในวิชาหนังสือจึงสามารถศึกษาหาความรู้ทางด้านอาชีพตามความสนใจได้จากตำรับตำราเหล่านี้ ลักษณะของความรู้ด้านอาชีพที่มีผู้บันทึกไว้ดังกล่าวได้แก่ ตำราลักษณะช่างม้า การก่อสร้าง การต่อเรือ การครีว และการแกะสลัก เป็นต้น¹ ตำราเหล่านี้ส่วนใหญ่จะสูญหายไปในช่วงเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่ 2 นับเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง

สรุปว่าการศึกษาด้านการงานอาชีพสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนใหญ่ยังมีลักษณะคล้าย ๆ กับสมัยกรุงสุโขทัย ส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือการที่วังหรือราชสำนักมีบทบาทในการให้การศึกษา ด้านนี้เพิ่มขึ้น อีกทั้งชาวต่างประเทศเข้ามาเผยแพร่วิทยาการใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการงานอาชีพ ตลอดจนการที่ผู้ทรงคุณวุฒิในวิชาชีพด้านต่าง ๆ ได้เขียนตำราเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปนับเป็นพัฒนาการที่สำคัญของการศึกษาด้านการงานอาชีพ

สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4)

กรุงธนบุรีเป็นราชธานีของไทยอยู่ในช่วงเวลาอันสั้นเพียง 15 ปีเท่านั้น และเวลาส่วนใหญ่จะหมดไปกับการทำสงครามทั้งกับพม่าและคนไทยด้วยกันเอง บ้านเมืองอยู่ในระยะเฟื่องฟู ห่างจากสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ประชาชนจำนวนมากยังกระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ พระมหากษัตริย์คือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต้องทรงเสียเวลาเป็นอันมากเพื่อการสร้างความ เป็นปึกแผ่นให้แก่บ้านเมือง และการสรรหาคนดีมีฝีมือมาทำประโยชน์ให้ชาติ ดังนั้นการบำรุง ส่งเสริมทางการศึกษาก็ไม่อาจทำได้ เต็มเม็ดเต็มหน่วย และการศึกษาด้านการงานอาชีพของประชาชนก็ยังมีลักษณะ เช่นเดียวกับสมัยก่อน ๆ

ส่วนการศึกษาด้านการงานอาชีพสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น นับได้ว่าเป็นบันไดสำคัญ ที่ทำให้การศึกษาด้านนี้เจริญก้าวหน้าและพัฒนาไปสู่การศึกษาทางอาชีพในโรงเรียนดังปัจจุบัน ดังจะ เห็นได้จากเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องที่ยกมากล่าว เรียงตามลำดับรัชสมัยดังนี้

¹ วณิดา สิทธิธฤทธิ์ "การศึกษายของไทย" หน้า 30.

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรวบรวมช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ ตั้งเป็นกรมช่างสิบหมู่ * เพื่อฝึกบุคคลให้เป็นช่างหลวง เนื่องจากสมัยนี้มีการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เป็นอันมาก เช่น พระบรมมหาราชวัง ปราสาทพระราชฐาน และบ่อน้ำประปาต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามจำนวนมาก เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น ทำให้มีผู้ได้รับการฝึกหัดเป็นช่างสังกัดกรมช่างสิบหมู่เป็นอันมาก กล่าวได้ว่าการศึกษาวชิราวุธสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มขึ้นโดยความสำคัญของช่างนั่นเอง 1

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในสมัยนี้ได้โปรดให้ตั้งโรงงานหลวงขึ้นไว้เป็นที่เลี้ยงอาหารแก่พระภิกษุสามเณรและข้าราชการบริวาร และใช้เป็นที่แสดงพระธรรมเทศนา ตลอดจนสอนวิชาการต่าง ๆ แก่คนทั่วไป 2 ซึ่งคงจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการงานอาชีพอยู่เป็นอันมาก และโดยเหตุที่พระองค์ทรงเป็นศิลปินเอกผู้เชี่ยวชาญทั้งด้านอักษรศาสตร์ นาฏศิลป์และวิจิตรศิลป์ จึงทรงสนพระทัยในงานช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ เป็นอันมาก โปรดให้ปรับปรุงวิชาช่างโดยเฉพาะช่างถมให้ดีขึ้น 3 ส่วนงานช่างประเภทแกะสลักนั้นทรงเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ กล่าวกันว่าพระองค์เป็นผู้ทรงแกะสลักบานประตูวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งมีความประณีตงดงามเป็นเลิศ เมื่อองค์พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงสนพระทัยในด้านศิลปะและการช่างต่าง ๆ เช่นนี้ก็เป็นที่เชื่อได้ว่าการศึกษาด้านอาชีพประเภทศิลปหัตถกรรมและช่างฝีมือต่าง ๆ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจะต้องได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนี้พวกมิชชันนารีชาวอเมริกันได้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายใน เมืองไทย นอกเหนือจากนั้นยังได้นำอารยธรรมตะวันตกและวิทยาการใหม่ ๆ เข้ามาเผยแพร่ด้วย มีเจ้านายและขุนนางไทยหลายท่านได้ศึกษาวิทยาการและเทคโนโลยีของชาวตะวันตกจากพวกมิชชันนารีเหล่านี้ ได้แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อยังทรงผนวชอยู่) ทรงศึกษาวิชาภาษาละตินและอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

* ประกอบด้วยช่างเขียน ช่างปั้น ช่างแกะ ช่างปูน ช่างกลึง ช่างหุ่น ช่างหล่อ ช่างบุ ช่างรัก และช่างสลัก

1 ธนู แสงศักดิ์ และชูใจ ศรีรัตน์, รวมบทความอาชีวศึกษา หน้า 2.

2 พันธุ์ หันนาคินทร์, การศึกษาของไทย, หน้า 119.

3 สมบูรณ์ พรรณภาพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 89.

(เมื่อตำราพระยศเป็นกรมขุนอินทรีศรีสุริยวงศ์) ทรงศึกษาวิชาทหาร วิชาจักรกล กรมหลวงวงศา-
ธिरาชสนิททรงศึกษาวิชาแพทย์แผนใหม่ กรมหลวงมหิศวรินทราเมศทรงศึกษาวิชาการช่างฝรั่ง
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ขณะมียศเป็นหลวงนายสิทธิ์) ศึกษาวิธีการต่อเรือกำปั่น
แบบฝรั่ง พระยาภักตบกิจโกศล (เมื่อยังใช้ชื่อนายโหมต) ศึกษาวิชาเครื่องจักร วิชาประสมธาตุ
และการถ่ายรูป¹ ผลจากการที่บุคคลชั้นนำของประเทศเหล่านี้ได้เรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ของ
ชาวตะวันตกได้สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศและทำให้วิทยาการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นที่
ยอมรับของประชาชนชาวไทยในสมัยต่อมา

เหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็คือ การที่ทรงโปรดให้บูรณะ
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามหรือวัดโพธิ์ และโปรดให้รวบรวมวิชาความรู้ต่าง ๆ จารึก
ลงในแผ่นศิลาเก็บไว้ที่วัดนี้เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป เนื่องจากทรงเห็นว่าชาวไทยมักหวง
วิชาทำให้ความรู้ต่าง ๆ สูญหายไป วิชาความรู้ที่โปรดให้จารึกไว้นี้แบ่งออกได้ 3 หมวดใหญ่คือ
วิชาหนังสือ วิชาแพทย์ และวิชาช่าง ซึ่งประกอบด้วยช่างเขียนภาพและลาย ช่างหล่อ ช่างปั้น
ช่างแกะ ช่างสลัก¹ นับเป็นวิทยาทานที่ทรงคุณค่า ทำให้วัดพระเชตุพนได้รับการยกย่องว่าเป็น
มหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่รู้กันว่าพระองค์โปรดการ
สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัด เป็นที่สุด เฉพาะวัดสร้างใหม่ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ วัดบวรนิเวศวิหาร
วัดเทพธิดารามและวัดราชบพิธดาราม² เป็นต้น การสร้างและบูรณะวัดวาอารามจำนวนมากเหล่านี้
นอกจากจะส่งเสริมทางด้านการช่างฝีมือแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมการศึกษาในวัดอีกด้วย ซึ่งย่อมจะ
ส่งผลต่อการศึกษาด้านการงานอาชีพประเภทหัตถกรรมและการช่างฝีมือต่าง ๆ ไปด้วยในตัว

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากพระองค์ทรงมีความคิดอ่าน
ก้าวหน้า ทรงใฝ่พระทัยในด้านการศึกษามากเป็นพิเศษ ทรงศึกษาวิชาการต่าง ๆ หลายสาขาในขณะ
ทรงผนวชอยู่ เช่น วิชาภาษาตะวันตก ได้แก่ ละติน และอังกฤษ วิชาโหราศาสตร์และดาราศาสตร์³
โดยเฉพาะวิชาดาราศาสตร์นั้นทรงเชี่ยวชาญมาก ถึงกับทรงคำนวณวันเวลาและสถานที่ที่เกิด

¹ สมบูรณ์ พรหมภาพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 89.

² จิตรกร ตั้งเกษมสุข, ความเป็นมาของการศึกษาไทย, หน้า 83.

³ พันธ์ หันนาคินทร์, การศึกษาของไทย, หน้า 121-122.

สุริยุปราคาได้อย่างแม่นยำ นอกจากนั้นยังทรงสนพระทัยในความเป็นไปเกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมืองของชาติต่าง ๆ เป็นอย่างดี ในด้านการพัฒนาบ้านเมืองนั้นทรงนำวิทยาการแบบตะวันตกมาใช้มากกว่าสมัยก่อน ๆ เห็นได้จากการก่อสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ แบบตะวันตก การสร้างถนนหนทางแบบยุโรป การจ้างชาวอังกฤษมาฝึกทหาร การสร้างโรงกษาปณ์เพื่อทำเหรียญเงินตราแทนการใช้หอยเบี้ยและเงินพดด้วง และการสร้างโรงพิมพ์ไทยขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดบวรนิเวศวิหาร¹ วิทยาการต่าง ๆ ของชาวตะวันตกที่พระองค์ทรงนำมาเผยแพร่นี้ นับว่ามีผลต่อการศึกษาด้านการงานอาชีพของราษฎรด้วยเช่นกัน ทำให้ขุนนางและราษฎรทั่วไปมีความสนใจที่จะเรียนรู้วิทยาการและเทคโนโลยีของชาวตะวันตกตามไปด้วย สำหรับราษฎรที่มีโอกาสได้ร่วมงานและเป็นลูกมือในการก่อสร้างหรือทำงานในหน่วยงานที่รับวิทยาการใหม่ ๆ มาใช้ ก็มีโอกาสดูแลศึกษาความรู้ทางอาชีพใหม่โดยตรง และโดยเหตุที่ปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 4 นี้ ประเทศทางตะวันตกเริ่มมีเครื่องจักรไอน้ำ เรือกลไฟ และรถไฟขึ้นแล้ว ย่อมจะส่งผลให้ชาวไทยสนใจและกระตือรือร้นต่อการเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ยิ่งขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้ ได้มีสิ่งๆ ที่เรียกได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาด้านการงานอาชีพแบบโรงเรียนที่มีหลักฐานปรากฏ คือการที่นางเอส. จี. แมคฟาร์แลนด์ ได้จัดโรงเรียนวิชาชีพสำหรับเด็กหญิงและสตรีขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2408 โดยสอนวิชาตัดเย็บเสื้อผ้า การทำครัว การอ่านเขียน และการศึกษาพระคัมภีร์ของศาสนาคริสต์² นับเป็นโรงเรียนสตรีที่สอนการงานอาชีพแห่งแรกของไทย

นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว การศึกษาด้านการงานอาชีพของชาวไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ยังมีสภาพเช่นเดียวกับสมัยก่อน ๆ กล่าวคือบ้านและชุมชนยังมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาด้านการงานอาชีพแก่ราษฎรส่วนใหญ่ เช่น เดิมและการศึกษาวิชาชีพของหญิงไทย ส่วนมากก็ยังจำกัดอยู่แต่เฉพาะการเรียนรู้เรื่องการบ้านการเรือนจากมารดา ซึ่งได้แก่ การทำครัว ตำนาน้ำพริก ทำขนม มวนบุหรี่ และจับพลู เป็นต้น ส่วน

¹ พันัส หันนาคินทร์, การศึกษาของไทย, หน้า 121-122.

² จรรยา แสนจิตต์ "นโยบายและการจัดการการอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2411-2474" (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2524), หน้า 24.

เด็กหญิงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่บิดามารดาส่งไปถวายแต่ เจ้านายในวังตามประเพณีสมัยนั้นก็ ได้เรียนรู้วิชาการเรียนที่แตกต่างจากหญิงชาวบ้านทั่วไป เช่นการทำดอกไม้ จัดพาน เจียนหมาก จีบพลู แกะสลักผักและผลไม้ ซึ่งมักเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการช่างฝีมือและศิลปะต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ ในหนังสือเรื่องสี่แผ่นดิน¹ เป็นต้น

กล่าวโดยย่อ การศึกษาทางด้านงานอาชีพในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นของราษฎรส่วนใหญ่ยังมีบ้าน เป็นแหล่งให้การศึกษาที่สำคัญ เช่น เติม ส่วนประชาชนในเขต เมืองหลวงก็อาจเรียนรู้วิชาการงานอาชีพทางช่างฝีมือได้จากการเข้าฝึกงานในกรมช่างสิบหมู่ และการศึกษาวิทยากรใหม่ ๆ จากชาวตะวันตก ตามอย่างบุคคลชั้นสูงของประเทศ ลักษณะเด่น ของการศึกษาด้านการงานอาชีพในสมัยนี้ คือการจารึกวิชาช่างต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่แก่ราษฎรที่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และการตั้งโรงเรียนสอนวิชาช่างแก่เด็กหญิงที่เมืองเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2408 โดยนางเอส. จี. แมคฟาร์แลนด์ ซึ่งนับเป็นโรงเรียนการช่างสตรีแห่งแรกของไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ มรว. ศักดิ์ทิพย์ ปราโมช. สี่แผ่นดิน (พระนคร: แพร์พิทยา, 2506).